

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

การวิจัยเพื่อศึกษากลไก เจื่อนไซ และวิธีการที่ก่อให้เกิดการเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรของชุมชนในภาคเหนือตอนบนนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสำหรับใช้เป็นแนวทางในการวางกรอบความคิดสำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ

1. แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่
2. แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิชุมชน
3. แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชน
4. เครือข่ายทางสังคม
5. การเรียนรู้ทางสังคม
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่

พิชัย นิลทองคำ (2541, หน้า 5-9) ได้กล่าวไว้ว่า แนวคิดพื้นฐานทางกฎหมาย คือ เรื่อง สิทธิและหน้าที่ คำว่า "สิทธิ หน้าที่" สำคัญที่สุดในกฎหมาย เพราะเป็นสิ่งที่กำหนดไว้ไม่ว่าในกฎหมายใด ๆ เช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 4 "ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง" มาตรา 28 วรรคสอง "บุคคลซึ่งถูกละเมิดสิทธิ หรือเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญนี้รับรองไว้ สามารถแยกบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญเพื่อใช้สิทธิทางศาล หรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้คดีได้" ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ที่สามารถที่จะแยกความหมาย ได้ดังนี้

1.1 สิทธิ คำว่า "สิทธิ" เป็นคำว่ามีบทบัญญัติในกฎหมาย เป็นข้อความที่เป็นรากฐานของกฎหมาย สิทธิ คือ ความชอบธรรมที่บุคคลอาจใช้ยืนยันต่อผู้อื่น เพื่อคุ้มครองหรือรักษาผลประโยชน์ อันเป็นส่วนหนึ่งของบุคคลนั้น ๆ

1.2 หน้าที่ คือ ความชอบธรรมในทางที่เป็นความผูกพันให้บุคคลอยู่ในสถานะจะต้องกระทำหรืองดเว้นการกระทำ หรือยอมให้เขากระทำ เพื่อให้เป็นไปตามผลประโยชน์อันชอบธรรม

1.3 อำนาจ คือ ความสามารถ หรือสิ่งที่สามารถกระทำ หรือบังคับให้เกิดสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยส่วนใหญ่ใช้กับผู้ที่มีสถานะหรือหน้าที่ที่สูงกว่า ให้เป็นเครื่องยืนยันกับบุคคลที่มีสถานะต่ำกว่า อำนาจจึงเป็นความชอบธรรมที่มีอยู่เหนือบุคคล

2. แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิชุมชน

ชุมชนต่างก็มีสังคมความเป็นอยู่ตามแต่ละสภาพแวดล้อมของแต่ละชุมชน ที่มี ความแตกต่างกัน มีวิถีชีวิตที่มีความผูกพันที่เชื่อมกับทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างมากจากการ ได้รับประโยชน์ควบคู่ไปกับการได้จัดการดูแลรักษา โดยยึดถือเป็นกฎเกณฑ์พื้นฐานของการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละชุมชนมาแต่เดิม จากการได้สัมผัส ได้ดูแล รักษา และได้รับผลประโยชน์จากทรัพยากรมาแต่เดิม ทำให้ชุมชนมีความเป็นเจ้าของที่จะต้องทำหน้าที่ให้ ทรัพยากรเหล่านี้ได้เพิ่มพูน รักษาให้อยู่รอดเพิ่มขึ้นโดยตลอด จนกระทั่งเป็นหน้าที่ที่จะต้อง ปกป้อง ดูแล รักษาสืบทอดกันมา โดยที่ชุมชนมีอำนาจในการตัดสินใจและกำหนดวิถีทาง เลือกของชีวิตตนเองได้ เพราะชุมชนได้ยึดถือเอาทรัพยากรเหล่านี้เป็นสิทธิของชุมชน สิทธิ ตามความหมายของ ชูศักดิ์ วิทยาภักดิ์ (2534, หน้า 14) หมายถึง ความสามารถที่จะ เรียกร้องให้ผู้อื่นเห็นด้วยการอ้างเอาผลประโยชน์บางสิ่งบางอย่าง ดังนั้นการอ้างสิทธิจะมี ผลก็ต่อเมื่อมีระบบของอำนาจเข้ามาปกป้องผู้มีสิทธิ สิทธิจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีกลไกของสังคม

ชูศักดิ์ วิทยาภักดิ์ (2542, หน้า 79 – 81) ได้สรุปแนวคิดของ Lock ในเรื่องการของ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ซึ่ง Lock เชื่อว่าทุกคนมีสิทธิโดยชอบธรรมในการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรเพื่อความอยู่รอดของชีวิต (เรื่องเดียวกันหน้า 80) ได้สรุปแนวคิดของ Kant ซึ่ง Kant ได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องของสิทธิในลักษณะของการครอบครองโดยนิตินัย ด้วยการ ทำความเข้าใจและการรับรู้ของคนในสังคม กับการครอบครองโดยประจักษ์จริง เป็นการ แสดงความเป็นเจ้าของทรัพย์สิน แต่ยังไม่มีการครอบคลุมถึงกรรมสิทธิ์ ซึ่งข้อตกลงของสังคม เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการมีสิทธิโดยนิตินัยที่สำคัญที่สุด คือ

1. สิทธิหรือกรรมสิทธิ์ต้องมาจากการกระทำร่วมกันของสังคม

2. สิทธิเป็นเรื่องของการยอมรับจากภายนอกหรือการยอมรับของสังคมในความ ชอบธรรม Kant มองระบบกรรมสิทธิ์เป็นเรื่องของความมีเหตุผล สิทธิจึงเป็นสภาพความ เป็นจริงเชิงภาวะวิสัยไม่ใช่ความจริงเชิงประจักษ์ ดังนั้นแนวคิดเรื่องสิทธิบนฐานของ ครอบครองโดยความเข้าใจและการรับรู้ของ Kant จึงบอกนัยของความเป็นธรรมในความรู้สึกของ คนในสังคม

3. ระบบสิทธิตามแนวคิดนี้จะยอมรับและปฏิบัติตาม เมื่อมีการนำมาบัญญัติเป็น กฎหมายจะเน้นความหมายของ "สิทธิ" Right ตามแนวคิดของ Lock และ Kant พอที่จะสรุป ความหมาย ของ "สิทธิ" ได้ว่า คือ ชุดของการกระทำหรือพฤติกรรมใด ๆ ก็ตามที่ถูกเป็นเจ้าของ มีอาจถูกห้ามจากการกระทำนั้น ๆ ดังนั้นการมีสิทธิจึงบอกนัยถึงการกำหนดหน้าที่ แก่ผู้อื่น มิให้ขัดขวางการกระทำหรือพฤติกรรมนั้น ๆ

ในเรื่องของสิทธิชุมชน ที่ได้มุ่งเน้นถึงภาระหน้าที่ที่ชุมชนต้องรับผิดชอบร่วมกัน ภายในชุมชนเอง และระหว่างชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากนัยสำคัญนี้ สิทธิชุมชนจึงเป็นเหมือนดังเครื่องมือหรือกลไกของความสมดุล ต่อกระแสอำนาจและผลประโยชน์ เปรียบเหมือนกับเป็นหลักประกันการจัดการทรัพยากรให้ ยั่งยืนมากที่สุด ดังที่ นักวิชาการเหล่านี้ได้ให้ทรรศนะไว้ว่า

ยศ สันตสมบัติ (2540, หน้า 35) ได้กล่าวถึงความหมายของสิทธิชุมชนว่า เป็น สิทธิร่วมเหนือทรัพย์สินของชุมชน สมาชิกของชุมชนซึ่งทำหน้าที่ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ เท่านั้น จึงจะมีสิทธิใช้และได้ประโยชน์ สิทธิชุมชนให้ความสำคัญของการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรมากกว่าประโยชน์ส่วนตน ดังนั้น แม้ว่าโดยทฤษฎีแล้วสมาชิกของชุมชนทุกคนจะมี สิทธิตามธรรมชาติ ในการใช้ทรัพยากรส่วนรวม แต่ชุมชนก็สามารถใช้อำนาจออกกฎเกณฑ์ โดยคำนึงถึง ความเป็นธรรมทางสังคมเป็นสำคัญ เช่น ชุมชนหลายแห่งมีกฎเกณฑ์อนุญาต ให้เฉพาะแต่ครัวเรือนที่แต่งงานใหม่และยากจนเท่านั้น จึงจะมีสิทธิตัดไม้เพื่อให้ส่วนตัว ใน ขณะที่ครัวเรือนที่มีฐานะดีจะไม่ได้รับสิทธินั้น กฎระเบียบดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงหลักการ ทางศีลธรรมที่เน้นความเป็นธรรม และความมั่นคงในการยังชีพของชุมชนเหนือผลประโยชน์ ส่วนตน แม้ว่าสมาชิกทุกคนมีสิทธิในการใช้ทรัพยากรส่วนรวม แต่สิทธิการใช้ ยังถูกกำหนด ด้วยความยั่งยืนหรือความเป็นธรรมต่อระบบนิเวศด้วย

อานันท์ กาญจนพันธ์ (2540, หน้า 113) กล่าวว่า สิทธิชุมชนไม่ใช่สิทธิในการเป็น เจ้าของกรรมสิทธิ์ในพื้นที่นั้น พื้นที่เหล่านั้นก็ยังเป็นของรัฐ แต่อำนาจหน้าที่ในการดูแลรักษา เป็นของชุมชน แล้วชุมชนสามารถที่จะออกกฎเกณฑ์และระเบียบต่าง ๆ มาเพื่อพิทักษ์สิทธิ และพื้นที่เหล่านั้นให้คงอยู่ได้

เจษฎา โชติกิจวิทย์ (2539, หน้า 225 – 227) ได้ให้ความหมายของสิทธิชุมชน คือ การที่ชุมชนสามารถที่กำหนดชะตากรรมชีวิตของตนเองได้ มีอำนาจในการจัดการดูแล ควบคุมทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน มีสิทธิที่จะคัดค้านโครงการอะไรก็ตามที่พวกเขา มอง เห็นว่าจะสร้างความเดือดร้อนให้กับพวกเขา สิทธิชุมชนจึงเป็นรากฐานที่สำคัญของระบอบ ประชาธิปไตย ซึ่งในการวิจัยเรื่องนี้สอดคล้องกับแนวคิดนี้ทางด้านที่ชาวบ้านมีสิทธิที่จะคัด ค้านโครงการที่พวกเขาเห็นว่าจะสร้างความร้อนให้มากกว่าที่จะสร้างประโยชน์

3. แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพชุมชน

สถานการณ์ปัจจุบันและอนาคตที่สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว อันเป็น ผลมาจากความเจริญก้าวหน้าด้านเทคโนโลยี ซึ่งก่อผลกระทบถึงสภาพเศรษฐกิจ การเมือง

และสังคม วัฒนธรรมอย่างรุนแรงและรวดเร็ว ทำอย่างไรจะทำให้ชุมชนชนบทซึ่งเป็นถิ่นฐานของคนส่วนใหญ่ของประเทศ ให้คงอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ให้เขามีสิทธิที่จะเลือกแนวทางการดำเนินชีวิตและวิถีการผลิตได้อย่างมีอิสระ และมีทางเลือกที่หลากหลาย ยุทธศาสตร์ที่สำคัญอยู่ที่การมีองค์กรชาวบ้านที่เข้มแข็ง และมีกระบวนการเรียนรู้ที่ดีต่อเนื่องตลอดเวลาจนถึงปัจจุบันและในอนาคตได้ เพื่อเตรียมตัวตั้งรับหรือปรับให้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกชุมชนได้ดังที่ สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2533, หน้า 111 – 112) กล่าวว่า ความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านทำได้โดยการเสริมผู้นำที่มีอยู่มากมายและหลากหลายในที่ต่าง ๆ ให้พัฒนาระบบความคิดและขยายองค์กรเครือข่ายให้กว้างขวาง เป็นเครือข่ายทั้งในระดับตำบล อำเภอ จังหวัด ระดับภาคและระดับประเทศ ประเภทขององค์กรอาจเป็นองค์กรอาชีพ เช่น กลุ่มชาวนา ชาวไร่ หรือองค์กรที่มีลักษณะปัญหาาร่วม เช่น ปัญหาทรัพยากรหรือกลุ่มเกษตรกรรายย่อย เป็นต้น การเชื่อมเครือข่ายผู้นำและองค์กรชาวบ้านในที่ต่าง ๆ ให้มีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้ ประสานเครือข่ายองค์กรทั้งหลายเข้าด้วยกัน เสริมเทคนิคและวิเคราะห์ข้อมูล การเลือกใช้ข้อมูล ตลอดจนเทคนิควิธีการประสานทรัพยากรจากภายนอก หรือองค์กรธุรกิจ องค์กรพัฒนาเอกชน การต่อรองกับองค์กรอื่น ๆ อย่างรู้เท่าทัน ศักยภาพของผู้นำและเครือข่ายของผู้นำชาวบ้านก็เป็นส่วนสำคัญในการสร้างและพัฒนาศักยภาพชุมชนด้วย ทั้งนี้โดยได้สรุปแนวคิดการพัฒนาศักยภาพชุมชนของผู้นำชุมชนหลายท่านไว้ดังนี้

สุมน อมรวิวัฒน์และคณะ (2534, หน้า 51 – 62) กล่าวว่า ชุมชนและแต่ละชุมชนมีศักยภาพในการสร้างความรู้ วิธีการประกอบอาชีพ ประเพณีและวัฒนธรรมชุมชน อันเป็นเครื่องหล่อหลอมวิถีชีวิตและความเชื่อของคนในชุมชน บรรพบุรุษของแต่ละชุมชนได้ใช้ประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตตลอดชั่วอายุขัย จากผู้หนึ่งไปสู่อีกผู้หนึ่งต่อหลายชั่วอายุคน สัมผัสความรู้ วิธีการประกอบอาชีพแล้วสืบทอดมาสู่รุ่นชน ก่อให้เกิดเป็นภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิต อันส่งผลต่อวิถีชีวิตชุมชนและการคงอยู่ของวัฒนธรรม ประเพณีที่ดั้งเดิมของชุมชน สิ่งเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการของการศึกษาตามธรรมชาติวิถีชีวิตที่มีอยู่ในชุมชนซึ่งชุมชนเป็นผู้กำหนดหลักสูตรวิชา เนื้อหาสาระความรู้ ตามความจำเป็นและสอดคล้องกับสภาพความต้องการของชุมชน

อนง นาคะบุตร (2532, หน้า 30) ได้เสนอแนวคิดที่ว่า สิ่งหนึ่งที่จะสนับสนุนศักยภาพในชุมชนให้เกิดขึ้นได้ คือ เครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน ทั้งนี้โดยได้กล่าวว่า รัฐพึงสนับสนุนการจัดการศึกษาในชุมชน โดยเน้นการศึกษาให้ชาวบ้านได้พัฒนาตนเองให้มีศักยภาพในการแก้ปัญหาและการดำเนินชีวิตในชนบทยิ่งขึ้นด้วยตัวของเขาเอง โดยให้

ชาวบ้านจัดการศึกษาเอง แล้วเราเป็นผู้สนับสนุนส่งเสริมให้การศึกษาของชาวบ้านเข้มแข็ง และขยายตัวขึ้นเพื่อตัวของเขาเองเป็นสำคัญ ซึ่งจะทำให้การจัดกิจกรรมการศึกษาในชุมชนพัฒนาไปสู่ระบบที่ยั่งยืน สอดคล้องกับความต้องการตามความจำเป็นของชุมชนมากขึ้น นอกจากนี้ผลจากการศึกษาในด้านศักยภาพของชุมชนในการแก้ปัญหาของตนเองได้ สรุปว่าประชาชนมีบทบาทจัดการตนเองเรื่องการแก้ปัญหามาการจัดการเรียนรู้ หาทางออกในเชิงวัฒนธรรม ซึ่งมีทั้งประสบความสำเร็จและความล้มเหลวมากมาย ทั้งในด้านความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ดังนี้ คือ

1. ในด้านความรู้ พบว่า ในชุมชนชนบทมีการสะสมหรือสืบทอดความรู้ ความสามารถตอบปัญหาและการดำเนินชีวิตของชาวบ้านได้ในระดับหนึ่ง บางหมู่บ้านมีการผลิตคิดค้นประยุกต์ความรู้ทางการเกษตรร่วมกัน ความรู้ที่ได้มาจากข้างนอกมีการลองผิด ลองถูก ตลอดเวลา ในหมู่บ้านชาวบ้าน ปัญญาชนชาวบ้าน นักเทคนิคพื้นบ้านในหมู่บ้าน และหมู่บ้านอาวโส

2. การเปลี่ยนแปลงทัศนคติของชาวบ้านหลายกรณีพบว่า สามารถทำผ่านผู้นำชาวบ้านที่มีบารมีที่ชุมชนมีความเชื่อถือและศรัทธา

ศักยภาพด้านการรวมกลุ่ม

ศักยภาพด้านการรวมกลุ่ม ได้มีผู้ศึกษาค้นคว้าวิธีการรวมกลุ่ม ตลอดจนการจัดตั้งกลุ่มองค์กรอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้โดยได้ศึกษาวิธีการรวมกลุ่มของคณะและได้สรุปไว้หลายแนวทาง ดังนี้

อาภรณ์พันธ์ จันทร์สว่าง (2525, หน้า 55) กล่าวว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ซึ่งจำเป็นต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เพื่อพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สาเหตุของการรวมตัวกันเป็นกลุ่มของมนุษย์ ได้แก่ การรวมตัวกันโดยเจตนา เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์บางอย่าง เช่น กลุ่มเพื่อน กลุ่มพลังต่าง ๆ การรวมกลุ่มกันโดยธรรมชาติ เช่น ครอบครัว เพื่อนบ้าน และสุดท้ายคือ กลุ่มที่เกิดขึ้นจากการที่ปัจเจกบุคคลแต่ละคนได้รับการปฏิบัติในทางเดียวกันจากบุคคลอื่น ทำให้เกิดการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม แต่ไม่ว่าจะเกิดจากสาเหตุใดก็ตาม กลุ่มที่เกิดขึ้นมานั้นจะต้องประกอบด้วยลักษณะ 4 ประการ คือ การมีสมาชิกตั้งแต่สองคนขึ้นไปมา รวมกัน มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกที่มาวมกัน มีจุดมุ่งหมายและทำกิจกรรมร่วมกัน และมีการกระทำตามบทบาทหน้าที่ของสมาชิกตามที่ได้รับมอบหมาย

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2535, หน้า 78 -79) กล่าวว่า การรวมกลุ่มมี 2 ลักษณะ คือ

1. กลุ่มที่เป็นทางการ ที่เรียกว่า กลุ่มรูปนัย เป็นกลุ่มที่มีกฎเกณฑ์ และมีแนวทางไว้ให้ปฏิบัติอย่างมีระเบียบและแบบแผน กลุ่มนี้อาจมีสมาชิกมาก เป็นลักษณะของสมาคม องค์การ สโมสร สหภาพแรงงาน ชมรม ความคุ้นเคยและการพุดจากันอาจไม่ทั่วถึง การเข้ากลุ่มมีหลักเกณฑ์ในการปฏิบัติ เช่น การวางวาระการประชุม

2. กลุ่มที่ไม่เป็นทางการ หรือ กลุ่มอรูปนัย เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นในลักษณะที่ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว ไม่มีพิธีตรอง เป็นความชอบพอกัน เช่น การพบปะกันระหว่างเพื่อนฝูง การนัดพบกันของครอบครัว จึงเป็นไปตามความสะดวกของสมาชิก

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น (มปป., หน้า 2 – 4) ได้สรุปว่า การรวมตัวกันของกลุ่มคนมีหลายระดับ มีทั้งระดับชาวบ้าน ระดับชุมชน และระดับประชาชน ซึ่งเมื่อรวมกลุ่มกัน แล้วอาจเรียกเป็นองค์กรชาวบ้าน องค์กรชุมชน หรือองค์กรประชาชน และได้เสนอแนวทางการรวมตัวกันของกลุ่มองค์กรชาวบ้าน ดังนี้

1. การมีอุดมการณ์ร่วมกัน คือ การมีทัศนะต่อโลก ต่อสังคม ต่อชุมชนร่วมกัน มีความเข้าใจตรงกันว่า ชาวนาอยู่ในส่วนใดของความสัมพันธ์ทางสังคมในระดับต่าง ๆ (กาญจนา แก้วเทพ, 2527, หน้า 211 – 212) ถือว่า อุดมการณ์เป็นสิ่งสำคัญที่จะยึดเหนี่ยวทิศทางของการรวมกลุ่มกันเอาไว้ ยิ่งถ้ากำหนดเป้าหมายระยะยาวหรือวิสัยทัศน์ได้ ยิ่งทำให้องค์กรชาวบ้านนี้มีอุดมการณ์ในการรวมตัวกันยิ่งขึ้น

2. การมีเป้าหมาย / วัตถุประสงค์ร่วมกันว่า เป้าหมายที่จะเดินไปข้างหน้า องค์กรชาวบ้านทำไปเพื่ออะไร เช่น การมีเป้าหมายเพื่อให้หลุดพ้นจากความยากจน เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เพื่อสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง มีวัตถุประสงค์ในการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในการต่อรองทางเศรษฐกิจและการเมือง เป็นต้น

3. การมีผลประโยชน์ร่วมกันและการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม และทั่วถึง เป้าหมายและวัตถุประสงค์อาจมีลักษณะเป็นนามธรรมมากแต่ผลประโยชน์ร่วมกันลักษณะเป็นรูปธรรมที่โดยธรรมชาติของมนุษย์ทุกคนก็ต้องการ องค์กรทั่วไปจึงต้องสร้างข้อมูลให้เกิดการรับรู้ทั่วไปว่า ผลประโยชน์ของการรวมตัวกันเป็นองค์กร คืออะไร

4. คน เป็นองค์ประกอบที่สำคัญขององค์กรชาวบ้าน ซึ่งประกอบไปด้วยผู้นำ สมาชิกและชาวบ้านทั่วไป

5. การบริหารจัดการ ถือเป็นเรื่องชี้ขาดความเข้มแข็งขององค์กร โดยเฉพาะทุกกิจกรรมมีเรื่องเงิน คน เข้าไปเกี่ยวข้อง จึงจำเป็นต้องอาศัยการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งได้แก่ การตัดสินใจร่วมกัน โครงสร้างและบทบาทหน้าที่ สถานที่ วัสดุอุปกรณ์ กฎกติการ่วมกัน การสื่อสารระหว่างสมาชิกกับผู้นำองค์กร การควบคุมตรวจสอบ

6. กิจกรรมให้สมาชิกได้มีการเรียนรู้ ฝึกฝนและปฏิบัติจริง ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมเป็นหลัก บางครั้งอาจมีกิจกรรมทางการเมือง กิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม กิจกรรมที่นิยมทำกันมากในชนบทได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มปุ๋ย ธนาคารข้าว กลุ่มทอดผ้าพื้นเมือง เป็นต้น

7. งบประมาณ การระดมทุนทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อให้ทำกิจกรรม ความคุ้นเคยในการถูกพัฒนาจากคนภายนอกทั้งรัฐและเอกชน ที่ให้ชาวบ้านมีกรอบงบประมาณจากภายนอก ถึงจะช่วยให้พัฒนา แต่ในทางเป็นจริงที่ดีแล้ว ควรมีการระดมทุนจากภายในชุมชนก่อน เมื่อขาดเหลือจึงค่อยแสวงหางบประมาณจากภายนอก

ในการวิจัยเรื่องนี้ ใช้แนวคิดของ อเนก นาคะบุตร ที่ว่าศักยภาพของชุมชนเกิดขึ้นได้ด้วยเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน ชาวบ้านได้พัฒนาตนเองให้มีศักยภาพในการแก้ปัญหา ดำเนินชีวิตด้วยตัวของเขาเอง ศักยภาพด้านการรวมกลุ่ม ของ อาภรณ์พันธ์ จันทร์สว่าง ที่ว่า กลุ่มจะรวมกันได้ต้องมีลักษณะ สี่ ประการ คือ มีสมาชิกตั้งแต่สองคนขึ้นไปมารวมกัน มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกที่มารวมกัน มีจุดมุ่งหมายและทำกิจกรรมร่วมกัน ลักษณะของการรวมกลุ่ม ของ ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ และแนวคิดสุดท้ายเป็นของ สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่ว่า การรวมกันของกลุ่มคนมีหลายระดับ ทั้งชาวบ้าน ชุมชน และประชาชน

4. เครือข่ายทางสังคม

ศักยภาพชุมชนอีกประการหนึ่ง คือ ศักยภาพด้านการสร้างเครือข่ายด้านต่าง ๆ และเชื่อมโยงเครือข่ายเข้าด้วยกัน ได้มีผู้ศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ไว้เป็นจำนวนมาก ตลอดจนได้เสนอแนวคิดเพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายไว้หลาย ๆ ด้าน เช่น เครือข่ายทางสังคม เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม เครือข่ายการเรียนรู้ ทั้งนี้โดยผู้ศึกษาหลายท่านได้เสนอแนวคิดดังกล่าวไว้ดังนี้

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2526) กล่าวว่า เครือข่ายทางสังคมหมายถึง ความสัมพันธ์ที่บุคคลกลุ่มหนึ่งกับบุคคลมีต่อกัน โดยลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น สามารถใช้อธิบายถึงพฤติกรรมของบุคคลเหล่านี้ได้ เครือข่ายทางสังคมประกอบขึ้นด้วย ความสัมพันธ์ของคนทั้งหมดในสังคมเครือข่าย สำหรับความสัมพันธ์ส่วนตัวที่บุคคลมีต่อกันนั้น มีอิทธิพลในการกำหนดแนวทางพฤติกรรมของผู้อื่น และพบว่าเครือข่ายชุมชนชนบทมีลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำท้องถิ่นกับคนภายนอกที่มีอิทธิพลเป็นโครงสร้างแบบอุปถัมภ์ มิทเชลล์

(Mitchell, อ้างใน พิมพวัลย์ ปรีดาสวัสดิ์, 2533, หน้า 346) กล่าวในทำนองเดียวกันว่า เครือข่ายทางสังคมเปรียบเสมือนกรอบแนวคิดที่ใช้ศึกษาหาความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม รวมทั้งลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าว สามารถนำมาอธิบายเกี่ยวกับพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคลเหล่านั้นได้

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรวิไล เลิศวิชา (2534, หน้า 268 – 269) กล่าวว่า พลังที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชนนั้น มาจากการประสานความร่วมมือของคนชั้นต่าง ๆ ในชุมชน (เรื่อง สุขสวัสดิ์ 2523, หน้า 26) ได้กล่าวเสริมอย่างสอดคล้องกันว่า พลังของกลุ่มองค์กรชุมชนที่เกิดขึ้นมีหลายลักษณะ เช่น พลังกาย พลังทรัพย์ พลังใจ และพลังความคิด โดยที่พลังเหล่านี้เกิดขึ้นมาเอง หรือเกิดขึ้นมาใหม่จากการพัฒนาดังเดิมเป็นรากฐานและติดต่อเนื่องจากธรรมชาติ จากสภาพแวดล้อม จากการพบปะสนทนา ในบางครั้งเป็นพลังเงียบ ถ้าไม่มีเหตุการณ์ที่จะแสดงออก (สุชาติ มีสงฆ์, 2534, หน้า 35) ได้กล่าวถึงเครือข่ายทางสังคมว่า หมายถึง สายใยของความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมระหว่างบุคคลอีกหลายคน มีลักษณะยืดหยุ่น จะเป็นความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์หรือไม่ก็ได้ ผู้ที่อยู่รวมในกระบวนการเรียนรู้จะรู้ว่าการรวมตัวกันเพื่ออะไร หรือทำอะไร และมีการแบ่งงานอย่างยุติธรรม ซึ่งเครือข่ายทางสังคมเป็นรูปแบบหนึ่งของการประสานงาน เพื่อก่อให้เกิดความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อาจมีการประสานระหว่างหน่วยงานของรัฐและหน่วยงานของเอกชน

พิมพวัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ และคณะ (2530, หน้า 181 – 183) ได้สรุปวิธีการศึกษาและวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม ได้ดังนี้

1. ที่มาของเครือข่าย ได้แก่ บริบททางสังคม ซึ่งเป็นที่มาของความสัมพันธ์ เช่น ความเป็นเพื่อน ความเป็นเครือญาติ เป็นต้น
2. ความถี่ ได้แก่ จำนวนครั้งของการพบปะ
3. ระยะเวลา ได้แก่ ความยาวนานของเวลาที่มีความสัมพันธ์กัน
4. ความเท่าเทียมกัน ได้แก่ ความสมดุลย์ทางอำนาจของคู่ความสัมพันธ์ เช่น ใครอยู่ภายใต้การควบคุมของใคร
5. ระดับความเกี่ยวพันในความสัมพันธ์
6. ความใกล้ชิด
7. จำนวนความหลากหลายในกิจกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เช่น การแลกเปลี่ยน การพึ่งพา หรือการปะทะสังสรรค์ อื่น ๆ นอกจากนี้ยังมีมิติในการมองแง่มุมอื่น ๆ อีก เช่น การเข้าถึง ความหนาแน่นของจำนวนบุคคลในเครือข่าย การกระจายหรือขอบเขตของความสัมพันธ์ทางสังคมที่ทำให้เกิดเครือข่าย

เครือข่ายทางด้านความสัมพันธ์ทางสังคม

แต่ละชุมชนต่างก็มีทรัพยากรธรรมชาติเป็นของตนเอง ซึ่งก็มีเป้าหมายและวิธีการดำเนินการที่จะดูแลรักษา ทะนุ บำรุงและจัดการเป็นของตนเอง ในรูปแบบของการรวมกลุ่ม ซึ่งแต่ละกลุ่มเหล่านี้ต่างก็มีการแลกเปลี่ยนความคิด ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันเสมอ ซึ่งก็ได้มีผู้ศึกษาแนวคิดนี้หลายท่าน สรุปได้ ดังนี้

กาญจนา แก้วเทพ (อ้างในกอบกาญจน์ พจนันะชัย, 2538, หน้า 61 – 63) ได้กล่าวถึง เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมว่า เป็นเครือข่ายอีกรูปแบบหนึ่งของการประสานงานของกลุ่มบุคคลหรือหลาย ๆ องค์การซึ่งต่างก็มีทรัพยากรของตนเอง มีเป้าหมาย มีวิธีการดำเนินงานและมีกลุ่มเป้าหมายของตนเอง บุคคล กลุ่มหรือองค์การเหล่านี้ได้เข้ามาประสานกันด้วยระยะเวลาพอสมควร ถึงแม้จะไม่มีการร่วมมือกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็ได้วางรากฐานเอาไว้ว่า เมื่อฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือ หรือขอความร่วมมือกับกลุ่มต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหา ก็สามารถบอกไปได้ด้วยการสร้างเครือข่าย อาจจะแสดงออกหรือพัฒนาแบบแนวดิ่งหรือเครือข่ายแบบแนวนอน กล่าวคือ เครือข่ายแบบแนวนอนจะมีลักษณะของฐานะและสถานภาพของคนในกลุ่มที่เข้ามาเป็นเครือข่ายนั้นมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน มีการแลกเปลี่ยนทรัพยากรหรือการบริการต่าง ๆ การช่วยเหลือเกื้อกูลและถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน อาจมีการขยายกลุ่มมากขึ้นโดยมีแม่ข่ายหรือผู้นำเป็นตัวประสาน ส่วนเครือข่ายแบบแนวดิ่งมีลักษณะ คือ สถานภาพและฐานะของคนในแต่ละระดับชั้นจะเรียงจากสูงไปหาต่ำ ฝ่ายที่อยู่ในระดับสูงจะมีฐานะเป็นผู้อุปถัมภ์และผู้อยู่ระดับล่างจะมีฐานะเป็นผู้ใต้อุปถัมภ์ การแลกเปลี่ยนระหว่างชนชั้นก็จะไม่เสมอภาคเท่าเทียมกัน ในการวิจัยเรื่องนี้ได้แนวคิดของ ชชาติชาย ณ เชียงใหม่ ที่ว่า ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นใช้อธิบายถึงพฤติกรรมของบุคคลได้ ความสัมพันธ์ส่วนตัวของบุคคลที่มีต่อกันย่อมมีอิทธิพลกำหนดพฤติกรรมของผู้อื่น ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรวิไล เลิศวิชา ที่ว่า พลังที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนมาจากการประสานความร่วมมือของคนในชุมชน เรื่อง สุขสวัสดิ์ ที่ว่าพลังของกลุ่ม องค์การที่เกิดขึ้นมีหลายลักษณะที่เกิดขึ้นเองและเกิดขึ้นใหม่จากการพัฒนาของเดิมเป็นรากฐาน และแนวคิดของสุชาติ มีสงฆ์ ที่ว่า เครือข่ายทางสังคมหมายถึง สายใยความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมระหว่างบุคคลอีกหลายคน จะเป็นความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์หรือไม่ก็ได้ ผู้ที่อยู่ร่วมในกระบวนการเรียนรู้จะรู้ว่าการรวมตัวกันเพื่ออะไร หรือทำอะไร และมีการแบ่งงานกันอย่างยุติธรรม

เครือข่ายการเรียนรู้

ได้มีผู้ให้พรศนะและแนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายการเรียนรู้ไว้หลาย ๆ พรศนะ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีแนวคิดที่สอดคล้องหรือคล้ายคลึงกัน ดังนี้

สุนทร นันทชัย และอภิชัย พันธเสน (อ้างในอนก นาคะบุตร, 2533) ได้กล่าวว่า เครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึง การเชื่อมโยงประสานสัมพันธ์แห่งความรู้ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อการแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน โดยมีบุคคลที่มีความถนัดในด้านต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อการแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน โดยมีบุคคลที่มีความถนัดทางด้านต่าง ๆ และสามารถถ่ายทอดความรู้ให้บุคคลอื่น ๆ ที่เรียกได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือกล่าวอีกแนวหนึ่ง คือ เครือข่ายการเรียนรู้ เป็นสิ่งที่ช่วยเสริมความรู้ ความสามารถช่วยเหลือการเรียนรู้ซึ่งกันและกันในส่วนที่ขาดแคลน ทั้งนี้โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานกติกาก่อนที่ไม่มีใครคนใดคนหนึ่งหรือไม่มีองค์กรใดองค์กรหนึ่งผูกขาดความรู้แต่เพียงผู้เดียว ความรู้เกิดจากการเรียนรู้ การเข้าใจปัญหา และวิธีการคิดของชาวบ้านแล้วนำมาวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ โดยการแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านในลักษณะเสริมความรู้ การแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน หลังจากนั้นก็จะนำความรู้ที่ได้ไปใช้เพื่อช่วยพัฒนาชีวิตความรู้ ความสามารถของชาวบ้านได้ ทั้งนี้โดยเน้นชาวบ้านเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา

อนก นาคะบุตร (2533, หน้า 29 – 46) กล่าวว่า เครือข่ายการเรียนรู้ของชาวบ้านเกิดจากการที่ชาวบ้านได้จัดสิ่งแวดล้อมในเรื่องของการแก้ปัญหา ทำให้เกิดประสบการณ์ทั้งความสำเร็จและความล้มเหลวเป็นการเพิ่มศักยภาพของภูมิปัญญา การเรียนรู้ที่เกิดจากการจัดการเรื่องต่าง ๆ ที่ผ่านมาเพื่อตอบสนองชาวบ้านด้วยตนเอง มีการสะสมและสืบทอดความรู้ที่สามารถตอบปัญหาและการดำเนินชีวิตของชาวบ้านได้ในระดับหนึ่ง มีการผลิตซ้ำ การคิดค้นและประยุกต์เข้ากับความรู้ที่ได้จากภายนอก การลองผิดลองถูกอยู่ตลอดเวลาในหมู่ของผู้นำชาวบ้าน ปัญญาชนชาวบ้าน นักเทคนิคพื้นบ้าน ในหมู่ผู้อาวุโส ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ผสมกลมกลืนกัน ในการวิจัยเรื่องนี้ได้ใช้แนวคิดของ อนก นาคะบุตร ที่สุนทร นันทชัย และอภิชัย พันธเสนที่อ้างไว้ว่า เครือข่ายการเรียนรู้ เป็นการเชื่อมโยงแหล่งความรู้ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน โดยมีบุคคลที่มีความถนัดทางด้านต่าง ๆ มาแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน และเครือข่ายการเรียนรู้ของชาวบ้านเกิดจากการที่ชาวบ้านได้จัดสิ่งแวดล้อมในเรื่องของการแก้ปัญหา ทำให้มีประสบการณ์ทั้งความสำเร็จและความล้มเหลว

5. การเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning)

มนุษย์จะมีการเรียนรู้ตลอดเวลา เพราะมนุษย์มีกิจกรรมในการดำเนินชีวิตในลักษณะของการเรียนรู้ตลอดชีวิต หรือการศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong Learning or Lifelong Education)

ช่องทางการเรียนรู้หรือการได้รับการศึกษาของมนุษย์สามารถแบ่งได้เป็น 3 ทางด้วยกัน คือ

1. การเรียนรู้ หรือการศึกษาในระบบ คือ ระบบการเรียนรู้หรือการศึกษาที่สถาบันการศึกษาเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรง เช่น โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย สถาบันการศึกษาต่าง ๆ โดยมีการจัดระบบ การแบ่งอายุ ความรู้ พื้นฐาน ขั้นตอนต่าง ๆ

2. การเรียนรู้ หรือการศึกษานอกระบบ คือ การเรียนรู้หรือการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบ เป็นกิจกรรมที่มุ่งให้รู้จักการแก้ปัญหา ยึดอาชีพ หรือพัฒนาความรู้เฉพาะด้าน ตามความต้องการหรือความสนใจ

3. การเรียนรู้ หรือการศึกษาตามอัธยาศัย คือ การเรียนรู้หรือการศึกษาที่มนุษย์ได้รับและสะสมความรู้ ประสบการณ์ ทักษะ ทักษะ และความเข้าใจ จากประสบการณ์ชีวิตประจำวันและสิ่งแวดล้อม (อุดม เชยกิจวงศ์, 2523, หน้า 30 และชูเกียรติ ลิ้มสุวรรณ, 2535)

ในชีวิตมนุษย์เรานั้น มีการเรียนรู้ที่มีได้เกิดจากการสอนโดยตรง แต่เกิดจากการปฏิบัติตามทางสังคม หรือวิถีชีวิต เช่น ลูกผู้ชาย พอรู้เรื่องก็จะตามพ่อออกไปเลี้ยงสัตว์ ดำนา หาปลา เกี่ยวข้าว ส่วนลูกผู้หญิง ก็จะอยู่บ้าน ช่วยแม่ทำอาหาร เย็บเสื้อผ้า เลี้ยงน้อง ตลอดจนดูแลและทำงานบ้าน เมื่อเติบโตขึ้นก็จะทำกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ได้ ซึ่งการเรียนรู้แบบนี้ไม่มีการสอนกันโดยตรง แต่เป็นการเรียนรู้จากการเรียนแบบ การสังเกตและลองทำตาม การเรียนรู้แบบนี้ เรียกว่า การเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning) บุคคลจะเกิดการเรียนรู้พฤติกรรมทางสังคมหรือไม่ต้องการก็ได้

ถวิล ธาราโกชน (2532, หน้า 23) กล่าวว่า บุคคลเมื่อเกิดมาและเติบโต ก็จะมีการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัว โดยเริ่มจากการเลียนแบบพฤติกรรมของพ่อแม่ ญาติพี่น้อง แล้วก็รับเองมาถือเป็นแบบมาตรฐานของตน ต่อมาเด็กเติบโตก็จะได้รับการฝึกฝนจากสถาบันการศึกษา จากเพื่อน จากสิ่งแวดล้อม สถาบันทางศาสนา และสื่อมวลชน

อุดม ลำอังก์กุล (2524, หน้า 19) หมายถึง กระบวนการเรียนรู้พฤติกรรมทางสังคมของบุคคลทุกเพศ ทุกวัย อันเนื่องมาจากบุคคลได้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสังคม ซึ่งเป็นกระบวนการตลอดชีวิตของบุคคลในสังคม

สุชา จันทรโธม และ สุรางค์ จันทรโธม (2522, หน้า 5) กล่าวว่า การเรียนรู้ทางสังคม คือการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อให้สามารถเข้ากับสังคมและสิ่งแวดล้อมโดยทั่ว ๆ ไป ได้

โรเจอร์ (Roger, 1971, pp.(92 – 93) กล่าวว่า การเรียนรู้ทางสังคม เป็นการเรียนรู้ที่ผ่านกลไกการสร้างพฤติกรรมที่สังคมต้องการ กลไก เช่น ความหิว ความกลัว ความต้องการแรงจูงใจ สิ่งเหล่านี้เป็นแรงผลักดันให้เกิดพฤติกรรมที่สังคมยอมรับ พฤติกรรมที่แสดงออกมามีทั้งสำเร็จและล้มเหลว ซึ่งความล้มเหลวจะติดตามมาด้วยความเจ็บปวด การถูกลงโทษ บุคคลก็จะเปลี่ยนพฤติกรรมนั้นไปสู่พฤติกรรมที่เหมาะสม

การเรียนรู้ทางสังคมเป็นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคล จากการได้รับการสั่งสอน อบรม สะสม หรือการสังเกต การจดจำ แล้วลงมือทำตาม การลอกเลียนแบบ เพื่อให้สามารถปรับตัวให้เข้ากับกลุ่ม สังคม หรือองค์กร และสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม

ลักษณะการเรียนรู้ทางสังคม สามารถแบ่งได้เป็นวิธีการต่าง ๆ ดังนี้

1. การตกแต่งพฤติกรรม เป็นการจูงใจให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ตามที่ผู้สอนต้องการ โดยใช้หลักการเสริมแรงเข้าช่วยทุกครั้ง เช่น การให้รางวัล การให้คำชมเชย
2. การเรียนรู้โดยบังเอิญ เป็นการเรียนรู้ทางสังคม ซึ่งตัวแทนสังคมไม่ได้ตั้งใจที่จะอบรมสั่งสอน
3. การเลียนแบบ หรือการทำตาม เป็นการยอมรับวัฒนธรรมและค่านิยมต่าง ๆ นักจิตวิทยาบางท่านมีความเชื่อว่า การเลียนแบบ หรือการทำตาม เป็นสิ่งที่ยั่งยืนและเป็นกระบวนการทางจิตวิทยาสังคมทั่วไป ซึ่งสามารถอธิบายได้ด้วยหลักการเลียนแบบ เช่น การมีความอยาก การมีความต้องการต่าง ๆ ทางสังคม และการก่อตั้งลักษณะทางบุคลิกภาพสาเหตุของการเลียนแบบสามารถวิเคราะห์ได้ ดังนี้
 - 3.1 เกิดจากการใกล้ชิดสนิทสนม มีโอกาสให้ความรัก ความอบอุ่น ความต้องการทางร่างกาย ซึ่งก่อให้เกิดความพอใจ และมีความสุข แล้วการเลียนแบบก็เกิดขึ้น

3.2 เกิดจากความคล้ายคลึงกันตั้งแต่หนึ่งอย่างขึ้นไป เช่น อายุ รุ่นราวคราวเดียวกัน อยู่จังหวัดเดียวกัน หรือมีค่านิยมบางอย่างเหมือนกัน หรือคล้าย ๆ กัน

3.3 เกิดจากความรู้สึกที่เรียกว่า พลอยได้รับไปด้วย คือ เกิดความพอใจในผลการกระทำของผู้อื่น และเกิดความรู้สึกพอใจเมื่อมีใครมา บอกว่าทำอย่างนั้นอย่างนี้ดี (โสภา ชูพิกุลชัย, 2521, หน้า 33 – 34 และ อุดม ลำอาจค์กุล, 2524)

เคลแมน (Kelman อ้างใน Hallander, 1971, pp, 421 – 425) กล่าวว่า บุคคลมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม หรือการเรียนรู้ทางสังคม เกิดจากอิทธิพลทางสังคม 3 กระบวนการ คือ

1. การยอมตาม (Compliance)

บุคคลยอมรับอิทธิพลจากบุคคลอื่น หรือกลุ่มเพราะหวังว่าจะได้รับการตอบสนองที่ดีจากคนอื่น อาจเป็นการต้องการรางวัล หรือเลี่ยงการถูกลงโทษได้เช่น บุคคลพยายามแสดงความคิดเห็นที่คิดว่ากลุ่มพอใจ เพื่อจะได้เข้ากลุ่ม หรือเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกขับออกจากกลุ่ม

2. การอ้างอิง (Identification)

บุคคลยอมรับพฤติกรรมของคนอื่น หรือกลุ่ม เพราะพฤติกรรมของบุคคลนั้น ๆ เป็นพฤติกรรมที่ตนพอใจ การยอมรับอิทธิพลผ่านการอ้างอิง เป็นการสร้างหรือคงไว้ซึ่งความสัมพันธ์ที่พึงปรารถนาต่อผู้อื่น วิธีการอ้างอิงมีหลายอย่าง เช่น รับพฤติกรรมทั้งหมด หรือบางส่วนจากคนอื่น ในกรณีนี้บุคคลพยายามที่จะพูดหรือทำในฐานะของอีกคน เพื่อเหมือนคนอื่นเชื่อ ผู้ที่เป็นต้นแบบพฤติกรรม จะมีพฤติกรรมที่พึงปรารถนา ขณะที่อีกฝ่ายไม่มี

3. การเกิดคุณค่าในตัว (Internalization)

บุคคลยอมรับอิทธิพล เพราะว่าพฤติกรรมนั้น ๆ สอดคล้องกับระบบค่านิยมของตน ยอมรับเพราะเห็นว่ามีประโยชน์ในการแก้ปัญหา ความน่าเชื่อถือของบุคคลเป็นตัวแปรที่สำคัญ เช่น บุคคลยอมรับข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญ เพราะเห็นว่าสอดคล้องกับปัญหาของตน และค่านิยมของตน ลักษณะสำคัญของการสร้างระบบคุณค่า คือ จะมีการปรับคุณค่าให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของตน

เมื่อชาวบ้านในบ้านน้ำแพร่ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ได้รับทราบข่าวการสร้างโรงไฟฟ้าพลังความร้อนจากขยะจะเข้ามาตั้งในพื้นที่บ้านน้ำแพร่ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ได้ถูกคัดค้านต่อต้านจากกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ในบ้านน้ำแพร่ และใน อำเภอหางดง เช่น กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มเพื่อนเกษตรทำสวน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเครือข่าย และกลุ่มผู้อาวุโส เหล่านี้ ต่างก็ไม่เห็นด้วยที่ตัวแทนของรัฐ คือ การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคจะเข้ามาเอาพื้นที่ดินที่ชาวบ้านใช้เป็นที่พักินมาก่อตั้งโรงงานนี้โดยที่ชาวบ้านส่วนมากไม่เห็นด้วยเลย ถึงแม้ว่าตัวแทนของรัฐจะได้ชี้แจงถึงข้อดีต่าง ๆ นาๆ ของโครงการนี้แล้วก็ตาม สามารถสรุปได้ว่า ส่วนดี คือ ดีสำหรับการใช้กำจัดขยะ แต่ข้อเสียก็คือเป็นอันตรายต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม ส่วนในด้านสถานที่นั้นก็ไม่เหมาะสม เพราะในเขตอำเภอหางดงนั้นเป็นเขตการท่องเที่ยวไม่เหมาะสมที่โรงงานอุตสาหกรรมจะมาตั้ง และชาวบ้านอำเภอหางดงได้อะไรจากการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมนี้ มีคนเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่เห็นด้วย แต่ส่วนใหญ่ก็ยังไม่เห็นด้วยนั่นเอง เกิด

ความขัดแย้งกันขึ้น สภาพตำบลก็ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับ ด้วยการลงทุนที่ไม่ยินยอมให้โรงงานนี้เข้ามาตั้งในหมู่บ้าน แต่ตัวแทนของรัฐได้พยายามที่จะประชาสัมพันธ์ ให้กลุ่มชาวบ้านรู้ว่า โรงไฟฟ้าหลังจากขยะที่จะสร้างในหมู่บ้านนี้จะไม่ทำให้เกิดปัญหาในเรื่องของมลภาวะสารพิษ และส่วนน้อยต้องเสียสละให้คนส่วนใหญ่ได้ จะต้องเอาพื้นที่ดินในหมู่บ้านนี้สร้างโรงไฟฟ้านี้ให้ได้ ชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันเคลื่อนไหวคัดค้านมาโดยตลอด เริ่มจากการยื่นหนังสือขอเรียกร้องต่อเจ้าหน้าที่การไฟฟ้าภูมิภาค นายอำเภอหางดง ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ และนายกรัฐมนตรี แต่ตัวแทนของรัฐ (การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคก็ยังไม่รับฟัง รับผิดชอบต่อการคัดค้านของกลุ่มประชาชนครั้งนี้ ยังได้ทำการประชาสัมพันธ์ถึงข้อดีของการที่จะต้องสร้างโรงงานไฟฟ้านี้ให้ได้ ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะไม่เห็นด้วยก็ตาม จนต้องเกิดการชุมนุมประท้วงครั้งใหญ่เกิดขึ้น ชาวบ้านทุกคนที่เข้าร่วมกลุ่มประท้วงต่างก็เสียสละเวลา แรงงาน และรายได้ของตนเองทั้งหมด บางคนก็เสียโอกาสในการทำงาน เสียสละเงิน แต่ทุกคนก็พร้อมที่จะเสียสละและร่วมใจกันชุมนุมปิดถนนประท้วง ความเสียหายทางเศรษฐกิจก็เกิดขึ้น จะเห็นว่าเมื่อชุมชนคนในท้องถิ่นออกมาคัดค้านต่อต้านโครงการต่าง ๆ ที่ตัวแทนของรัฐดำเนินการสร้างที่ส่งผลกระทบให้กับพวกเขามากมาย ๆ ครั้ง เช่น กรณีโรงงานแทนทาลัมที่ จ. ภูเก็ต การปิดถนนประท้วงกรณีการสร้างโรงงานกำจัดกากอุตสาหกรรมของเจนโก้ ที่ อ. ปลวกแดง เป็นต้น แต่ภาครัฐก็ยังดำเนินการเหมือนเดิมเสมอ ๆ ด้วยการใช้อำนาจของรัฐนำโครงการต่าง ๆ เข้าไปตั้งในพื้นที่ดินของชาวบ้านโดยที่ชาวบ้านในชุมชนนั้นไม่รู้เรื่อง ไม่ยอมรับ การคัดค้านก็เกิดขึ้น

6.งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ธีรา หมื่นบาล (2538, หน้า 87) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรสำหรับการพัฒนาในชุมชนชนบท พบว่า การจัดการทรัพยากรของชุมชนได้มีการจัดการเป็น 2 ระยะ คือ ระยะแรกเป็นการจัดการที่มีมาแล้วในอดีตที่เกี่ยวข้องการวิถีชีวิตและการผลิต แล้วยังได้นำเอาวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนด้วยการอาศัยระบบโครงสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ระบบความเชื่อและระบบเศรษฐกิจผสมกลมกลืนกันไป ระยะที่สอง เป็นการจัดการทรัพยากรชุมชนหลังจากที่ได้มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นการนำเอาความเจริญจากภายนอกมาพัฒนาด้วยการเน้นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเงินมากกว่า ในระยะนี้ได้มีการรวมกลุ่มกันขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่มไว้อย่างชัดเจน

ส่วนเงื่อนไขที่ส่งผลกระทบต่อการจัดการทรัพยากรของชุมชน ได้แก่ โครงสร้างของสังคมที่เป็นเครือญาติ ความสำนึกของชุมชนในการรับรู้ปัญหาและแก้ปัญหา การประสานทรัพยากรต่าง ๆ ทั้งที่มีอยู่ในชุมชนและนอกชุมชน ศักยภาพและภูมิปัญญาของผู้นำ และสถานภาพบทบาทการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชน

สนิท หาจตุรัส (2538, หน้า 72) ได้ศึกษาบทบาท กระบวนการและวิธีการที่ผู้นำใช้กระบวนการให้การศึกษานอกระบบในเรื่อง การอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านวังน้ำหยาด อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ พบว่า ผู้นำที่มีบทบาทหลักในกระบวนการนี้มีฐานะเป็นผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ บทบาทนี้มีลักษณะที่ถูกกำหนดขึ้นโดยสภาพข้อเท็จจริงและวิกฤตการณ์ของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

นิคม พรหมมาเทพย์ (2538, หน้า 77) ได้ศึกษาเกี่ยวกับภาวะผู้นำและกระบวนการกลุ่มในการพัฒนาชนบท วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาภาวะผู้นำและกระบวนการกลุ่มในการพัฒนาชนบท และศึกษาเงื่อนไขที่ทำให้ผู้นำและกลุ่มสามารถดำเนินการพัฒนาชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง จากผลการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์ทางเครือญาติและพื้นฐานทางวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการรวมกลุ่ม เพราะจะทำให้เกิดความร่วมมือภายในกลุ่ม แล้วเกิดความสามัคคีในหมู่สมาชิก จะมีการร่วมกันปรึกษาหาทางแก้ปัญหา เกิดความกลมเกลียวภายในกลุ่ม และจากการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของผู้นำพบว่า การที่ผู้นำดำเนินการเป็นกลุ่ม ถึงแม้ว่าจะหลวม ๆ ไม่มีกฎระเบียบที่เคร่งครัดนัก แต่กลุ่มก็ดำเนินการไปได้โดยอาศัยสมาชิกที่มีปัญหาร่วมกัน มีความต้องการร่วมกัน มีการแบ่งงานรับผิดชอบ และร่วมมือกันประกอบกิจกรรม เป็นลักษณะของเครือข่ายแบบแนวนอนที่สมาชิกทุกคนมีความเสมอภาคกัน

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา (2537, หน้า 142 – 143) ได้ศึกษาวัฒนธรรมกับศักยภาพชุมชนในเขตทุกภาคของประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า ที่ผ่านมาวัฒนธรรมชุมชนช่วยให้ชุมชนดำรงอยู่ ทำให้ชุมชนคิดพึ่งตนเองและเลี้ยงตนเอง เมื่อจิตวิญญาณยังอยู่ก็ยิ่งรวมกันเป็นชุมชนอยู่ได้ อีกทั้งปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการรวมเป็นเครือข่าย เพราะชุมชนมีวัฒนธรรมส่วนใหญ่คล้ายกันที่เป็นวัฒนธรรมไทยด้วยกัน

ในอนาคต หากชุมชนจะมีความเข้มแข็ง จะต้องขยายเครือข่ายนี้ทั้งในแง่กิจกรรมและพื้นที่ เพราะถ้าแต่ละชุมชนอยู่โดยเอกเทศก็จะถูกระบบทุนนิยมซูดริดสวนเกิน เป็นเหยื่อในกระบวนการสะสมชั้นแรกต่อไป ดังที่เป็นมาแล้วในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจในประเทศของเรา ในอนาคตจะต้องสร้างให้เกิดระบบเศรษฐกิจและระบบการปกครองแห่งชาติที่มีพื้นฐานมาจากเครือข่ายสถาบันชุมชน แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นแก่กัน เพื่อนำเอาส่วนดีของ

ทุกท้องถิ่นมาใช้แทรกการโยกยัดของระบบแห่งชาติในปัจจุบัน ซึ่งใช้อำนาจแห่งระบบราชการและอำนาจเงินทุน หมายความว่า เครือข่ายของชุมชนจะต้องไม่ใช่เป็นเพียงตั้งของระบบทุนนิยม จะต้องไม่ยึดติดอยู่เพียงแค่นั้น แต่จะต้องสร้างระบบแห่งชาติของชุมชนเองที่ใหญ่พอและอยู่ข้างนอกของระบบทุนนิยม เช่น มีธนาคารของระบบแห่งชาติชุมชน มีการลงทุนของระบบชุมชน มีอุตสาหกรรมของระบบชุมชน ฯลฯ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ จะต้องจัดให้มีระบบแห่งชาติอีกมิติหนึ่ง ที่สร้างขึ้นมาจากข้างบน ขณะเดียวกันระบบใหม่นี้ก็มีการรวมพลังที่เข้มแข็งด้วยความสมัครใจ เพราะมีวัฒนธรรมร่วมกันเป็นสิ่งยึดจุดหมายเบื้องต้น คือ ต่อต้านการขูดรีดของระบบทุนนิยม จุดหมายต่อไป คือ ขยายกิจกรรมของชุมชน จุดหมายสุดท้าย คือ แทนที่ระบบทุนนิยมทั้งหมด

สมพันธ์ เตชะอธิก (2533, หน้า 112 – 113) ได้ศึกษาเกี่ยวกับศักยภาพและเครือข่ายผู้นำชุมชน ผลการวิจัย พบว่า ศักยภาพของผู้นำส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับยุทธศาสตร์ในการทำงานกับผู้นำ และเครือข่ายผู้นำจะมี 2 แนวทาง คือ

1. ยุทธศาสตร์เชิงรุก

เพื่อให้ภาคชนบทอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี จำเป็นต้องมืองค์กรชาวบ้านที่เข้มแข็ง มีการประสานเครือข่ายขององค์กรชาวบ้านทั้งหลายให้เกาะเกี่ยวเพื่อรวมตัวกันต่อรองกับภายนอกทั้งภาครัฐและทุน ทั้งนี้ต้องพัฒนาระบบคิดในการต่อรองด้วย กล่าวคือ

- กับรัฐ ควรต่อรองเรื่องให้รัฐกระจายอำนาจให้ชุมชน ให้มีอำนาจในการจัดการทรัพยากรของชุมชนมากขึ้น ให้รัฐยอมรับในอำนาจของชุมชนและประสานงบประมาณจากรัฐเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน

- กับทุน ควรต่อรองเรื่องของประโยชน์ แนวคิด กำไร ขาดทุน ซึ่งควรเสริมระบบคิด การจัดการสมัยใหม่ เสริมให้กับองค์กรชาวบ้านด้วย

2. ยุทธศาสตร์เชิงรับ

การต่อรองกับภายนอกได้แต่ไหนนั้น ขึ้นอยู่กับองค์กรชาวบ้านจำเป็นต้องพึ่งตัวเองให้ได้ และควรมีการพึ่งกันเองในหมู่องค์กรชาวบ้านด้วยกัน เช่น มีการแลกเปลี่ยนทรัพยากรและผลผลิต ความรู้ระหว่างกัน ซึ่งจะทำให้เครือข่ายระหว่างองค์กรมีความใกล้ชิดและเข้มแข็งขึ้นด้วย

นิติธร เทพเทวิน (2538, หน้า 8) ได้ทำการศึกษาวิจัย ศักยภาพของชุมชนในการจัดการศึกษานอกระบบ ผลการวิจัย พบว่า บุคคล และกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ มีการแสดงบทบาทหน้าที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน สอดคล้องในลักษณะ 3 ประสาน คือ บ้าน วัด โรงเรียน สามารถ

นำมาจัดการเรียนรู้ ถ่ายทอดความรู้ผ่านระบบและกลไกของชุมชนเพื่อเสริมซึ่งกันและกัน เพื่อให้คนในชุมชนมีความรู้ความเข้าใจในระดับที่ทัดเทียมกัน

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University